

URBÁNNA CHUDOBA NA SLOVENSKU

Daniel Gerbery, Roman Džambazovič*

* Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra sociológie, Gondova 2, 814 99 Bratislava
daniel.gerbery@uniba.sk, roman.dzambazovic@uniba.sk

Urban poverty in Slovakia

The study addresses the issue of urban poverty, with the aim of comparing the situation in towns and cities in the Slovak Republic and classifying them into several categories. For this purpose, the authors use statistical and administrative indicators related to the income situation of households, housing deprivation, the presence of socially excluded communities and risk demographic structure. These indicators allow the capture of the incidence of urban poverty in all towns and cities in Slovakia and thus extend the analytical perspectives which have been used until now. A hierarchical cluster analysis is employed in order to classify towns and cities in Slovakia into categories differing by risk of poverty, deprivation and social exclusion. The results show that four clusters can be distinguished. The cluster with the highest risk (the fourth cluster) contains mainly towns from the region of Banská Bystrica and Košice. It doesn't include any towns from three regions – Bratislava, Trenčín and Žilina. Towns in the cluster with the most risk poverty profile belong to small or medium sized towns of Slovakia.

Key words: towns and cities, regions, poverty, material deprivation, social exclusion, social indicators, cluster analysis, Slovakia

ÚVOD

Mestská chudoba je v podmienkach Slovenska stále nedostatočne preskúmaným fenoménom. Najčastejšie sa spomína v súvislosti s konceptualizáciou priestorovej segregácie, popisom jej mechanizmov či inventarizáciou možných priestorových indikátorov chudoby využiteľných na identifikáciu priestorov chudoby v Slovenskej republike (napr. Michálek 2004 a 2005, Džambazovič 2007 a Veselovská 2013). Doposiaľ jej bola venovaná skôr útržkovitá pozornosť, s dôrazom na analýzu vybraných miest, mestských priestorov a ich charakteristík, bez presahu ku komparatívnej analýze všetkých miest na území Slovenskej republiky (napr. Mušínska 2006, Ondoš a Korec 2006, Smith a Rochovská 2006, Rochovská et al. 2013 a Michálek a Veselovská 2016). Tento sklon k partikularite, individuálnym prípadom zhmotneným v samostatných štúdiách mal viacero príčin. Jednou z nich bola samotná povaha mestskej chudoby a možnosti jej zachytenia. Pri sledovaní chudoby v mestských priestoroch je ťažké uplatniť štandardné prístupy používané na národnej úrovni alebo pre účely medzinárodnej komparácie. Tie sa totiž veľmi často opierajú o štatistické výberové zisťovania, ktorých údaje možno použiť nanajvýš na úrovni NUTS III. Mestskú chudobu tak nemožno definovať pomocou konceptov Eurostatu, ako sú napríklad „miera rizika chudoby“, „miera materiálnej deprivácie“ či „miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia“. Analýzy priestorových aspektov chudoby na Slovensku sa preto primárne zameriavajú na regionálnu (krajskú) úroveň¹, pričom územia ohrozené chudobou identifikujú na základe de-

¹ V citovaných dielach autorov a autoriek nachádzame aj analýzy na úrovni okresov či prípadov vybraných obcí.

terminantov miery rozvinutosti, deprivácie, sociálnej exklúzie a pod. (napr. Falťan et al. 1995, Michálek 2004, 2006 a 2014, Halás 2008, Pauhofová et al. 2010, Želinský 2010, Veselovský 2012, Michálek a Podolák, eds. 2014, Gajdoš a Moravanská 2016, Michálek a Podolák, eds. 2016).

Ak je však cieľom analýza a klasifikácia miest z aspektu chudoby na celom území Slovenska, nemožno sa spoliehať na výsledky akokoľvek zaujímavých a podnetných prípadových štúdií. Je potrebné hľadať také výskumné stratégie, ktoré dovoľia dostatočne štruktúrovať pohľad na slovenské mestá a formulovať všeobecnejšie závery. Predkladaná štúdia preto pristupuje k mestskej chudobe spôsobom, ktorý je determinovaný dostupnosťou empirických dát pokrývajúcich všetky mestá na Slovensku a ich teoretickou silou a výpovednou hodnotou. Mestská chudoba je definovaná v termínoch nízkeho príjmu, materiálneho nedostatku, sociálnej exklúzie (sociálneho vylúčenia) a demografických ukazovateľov indikujúcich vyššiu pravdepodobnosť ohrozenia chudobou, resp. prítomnosť chudobného obyvateľstva. Konkrétne, za chudobných sú považovaní tí obyvatelia miest, ktorí žijú v domácnostiach poberajúcich dávku v hmotnej núdzi, v domácnostiach s nedostatočným materiálnym vybavením a v domácnostiach so špecifickou demografickou štruktúrou. Indikátorom výraznejšieho ohrozenia miest bude taktiež prítomnosť priestorovo marginalizovaného rómskeho osídlenia nachádzajúceho sa na okraji alebo mimo mesta. Naš prístup sa teda opiera o špecifickú kombináciu informácií, ktorá podľa našich vedomostí nebola na úrovni miest doposiaľ využitá. To všetko pri plnom vedomí, že problematika mestskej chudoby sa nevyčerpáva len disagregáciou údajov na úroveň miest, ale že jej súčasťou je otázka segregovaných priestorov a vylučovania komunit, vznik a rozširovanie „no-go areas“, procesy gentrifikácie, otázky tvorby a udržiavania verejného priestoru, prístup k verejným službám a viaceré ďalšie dimenzie života v meste.

Štúdia pozostáva z niekoľkých častí. V prvej podkapitole predstavíme vybrané indikátory, ich silné a slabé stránky, spolu s analýzou mestskej chudoby. V druhej podkapitole sa zameriame na základnú interpretáciu hodnôt indikátorov a ich kontext. Tretia podkapitola bude obsahovať prezentáciu výsledkov klastrovej analýzy, prostredníctvom ktorej klasifikujeme mestá do kategórií s odlišnou mierou rizikovitosti chudoby. V záverečnej časti zhrňame hlavné zistenia, kontextualizujeme ich a ponúkame reflexiu použitých postupov.

VYMEDZENIE INDIKÁTOROV MESTSKEJ CHUDOBY

Jedným z kľúčových problémov pri analýze mestskej chudoby na Slovensku je limitovaná dostupnosť relevantných dát². Situáciu sťažuje aj skutočnosť, že dostupné dáta pokrývajú len niektoré aspekty chudoby a sociálneho vylúčenia, sú zbierané s odlišnou periodicitou a odkazujú na rôzne časové momenty. Ide o prirodzený výsledok toho, že existujúce indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia neboli di-

² Na rozdiel od starých členských krajín EÚ či iných krajín OECD (napríklad USA, Kanada a Austrália) je dostupnosť dát, z ktorých by bolo možné priamo odvodzovať výskyt chudoby a sociálneho vylúčenia na úrovni slovenských miest, veľmi limitovaná. Komparatívnou výhodou západoeurópskych krajín je dlhá tradícia decentralizácie sociálnej politiky (až na úroveň miest), sprevádzaná nevyhnutnosťou zberu relevantných údajov o sociálno-ekonomickej situácii. Západoeurópske mestá majú aj špecifickú skúsenosť s veľmi heterogénnymi mestskými populáciami, čo sa prejavuje často aj v zreteľnom sociálno-priestorovom odlíšení jednotlivých mestských častí, ktoré potom nesú spoločné, typické črty sociálno-ekonomického rozvoja a charakteristické znaky ich obyvateľov (napr. Musterd et al. 2006, Flint a Robinson 2008 a Finney a Simpson, eds. 2009). Výskyt chudoby alebo sociálneho vylúčenia tak možno odhadovať aj ako územnú charakteristiku, vlastnú pre celé lokality (napr. mestské štvrte), nielen pre priestorovo rozptýlené domácnosti a jednotlivcov.

zajnované pre účely skúmania mestskej chudoby. Výber vhodných a relevantných indikátorov mestskej chudoby v podmienkach Slovenska musí byť preto založený nielen na teoretických úvahách, ale musí zohľadňovať aj obsah a povahu existujúcich dostupných sociálnych, ekonomických, infraštruktúrnych a demografických ukazovateľov.

Na základe prieskumu rôznych zdrojov štatistických a administratívnych údajov a analýzy teoretickej sily príslušných ukazovateľov sme dospeli k súboru sociálnych indikátorov, ktoré vypovedajú o dôležitých aspektoch chudoby a sociálneho vylúčenia, a to na úrovni miest. Na indikáciu mestskej chudoby navrhujeme využiť ukazovatele, ktoré sa viažu na príjmovú situáciu, depriváciu v oblasti bývania, prítomnosť sociálne vylúčených komún a sociálno-demografické charakteristiky (viď tab. 1). Ide o zmes ukazovateľov, ktorý odkazuje na individuálne charakteristiky, resp. charakteristiky domácností (príjem, podmienky bývania a sociálno-demografické charakteristiky), ako aj na priestorový aspekt chudoby (prítomnosť sociálne vylúčených komún). Primárnu úlohu zohrávajú ukazovatele prvého typu – údaje o jednotlivcoch a domácnostiach, pretože dát o priestorových aspektoch chudoby, ktoré by boli dostupné za všetky mestá Slovenska, je veľmi málo. Nevieime tak kvantifikovať koľko tzv. „no-go“ mestských zón existuje, koľko priestorovo vylúčených lokalít sa v mestách nachádza a ako sú alokované. Je zrejmé, že takýto typ dát môže vzniknúť skôr ako výsledok špecifického projektu/výskumu, priamo zameraného na získanie údajov o mestskej chudobe, a nie ako súčasť budovania štandardných databáz o sociálnej a ekonomickej situácii na Slovensku.

Tab. 1. Indikátory mestskej chudoby

Dimenzia	Indikátor	Typ dát	Zdroj dát	Periodicita zberu
Príjmová chudoba	Podiel počtu poberateľov dávky v hmotnej núdzi z počtu obyvateľov vo veku 15 – 64 rokov (%)	Administratívne údaje	ÚPSVAR	Mesačne
Príjmová chudoba	Podiel počtu dlhodobých poberateľov z celkového počtu poberateľov dávky v hmotnej núdzi (%)	Administratívne údaje	ÚPSVAR	Mesačne
Materiálna deprivácia	Podiel počtu bytov s menej než 0,5 obytnej miestnosti na obyvateľa z počtu všetkých bytov (%)	Údaje z SODB	ŠÚ SR	Raz za 10 rokov
Materiálna deprivácia	Podiel počtu bytov bez splachovacieho WC z počtu všetkých bytov (%)	Údaje z SODB	ŠÚ SR	Raz za 10 rokov
Materiálna deprivácia	Podiel počtu bytov bez vane alebo sprchy z počtu všetkých bytov (%)	Údaje z SODB	ŠÚ SR	Raz za 10 rokov
Sociálne vylúčenie	Podiel počtu ľudí bez domova z počtu obyvateľov mesta (%)	Údaje z SODB	ŠÚ SR	Raz za 10 rokov
Sociálne vylúčenie	Prítomnosť a počet koncentrovaných marginalizovaných rómskych osídlení nachádzajúcich sa na okraji alebo mimo mesta	Údaje z Atlasu rómskych komún	Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity	Nepravidelne
Sociálno-demografické charakteristiky	Podiel jednorodičovských domácností z celkového počtu domácností (%)	Údaje zo Stavů a pohybu obyvateľstva	ŠÚ SR	Ročne
Sociálno-demografické charakteristiky	Podiel detí narodených mladým matkám (%)	Údaje zo Stavů a pohybu obyvateľstva	ŠÚ SR	Ročne

Jadrom portfólia vybraných ukazovateľov sú indikátory príjmovej chudoby. Nedostatočný, respektíve veľmi nízky príjem je základný, všeobecne uznávaný proxy indikátor chudoby, ktorý sa štandardne využíva pri analýzach na rôznych úrovniach (medzinárodnej, národnej a regionálnej). A to napriek tomu, že voči konceptu príjmovej chudoby možno vzniesť oprávnené námietky³. Identifikáciu mestskej chudoby na základe príjmovej situácie podporuje aj dostupnosť údajov. Ide o administratívne údaje Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny týkajúce sa poberania dávky v hmotnej núdzi.

Poberanie dávok v hmotnej núdzi odkazuje na životnú úroveň, ktorá je výrazne vzdialená od štandardu celej populácie. Poskytovanie dávok v rámci programu „pomoc v hmotnej núdzi“ cieľi na najchudobnejšie kategórie obyvateľov. Nárok totiž získavajú len tie osoby (a ich domácnosti), ktorých príjmy sú nižšie než je zodpovedajúca úroveň životného minima. A keďže sumy životného minima sú na Slovensku stanovené veľmi nízko, osoby s nárokom na dávku v hmotnej núdzi možno považovať skutočne za osoby nachádzajúce sa pod hranicou chudoby. Potvrďuje to aj porovnanie celkových súm, ktoré možno z daného programu získať (vrátane rôznych príspevkov) a oficiálnej hranice chudoby definovanej Eurostatom⁴. Pomoc v hmotnej núdzi dlhodobo garantuje príjem hlboko pod touto hranicou. Vysoký počet (podiel) poberateľov dávok v hmotnej núdzi tak možno považovať za validný a robustný indikátor výskytu chudoby na konkrétnom území.

Do analýzy mestskej chudoby vstupuje poberanie dávky v hmotnej núdzi dvoma spôsobmi. Ako prvý ukazovateľ využívame percentuálny podiel počtu poberateľov dávky v hmotnej núdzi z počtu obyvateľov mesta vo veku 15 – 64 rokov. Počet poberateľov dávky dávame do vzťahu s veľkosťou ekonomicky produktívnej populácie a nie s celkovým počtom obyvateľov mesta, pretože poberanie dávky v hmotnej núdzi sa týka populácie v produktívnom veku. Druhým ukazovateľom viažucim sa na systém pomoci v hmotnej núdzi je percentuálny podiel počtu dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi z celkového počtu poberateľov dávky v meste. K dlhodobým poberateľom patria osoby, ktoré dostávajú dávku v hmotnej núdzi viac než 12 mesiacov. Uvedený ukazovateľ potom indikuje pretrvávanie príjmovej chudoby, ktoré často ústi do prehlbovania chudoby a kumulácie sociálnych problémov.

Ďalšiu skupinu tvoria ukazovatele deprivácie v oblasti bývania. Indikátory kvality bývania, resp. nedostatočného vybavenia domácnosti sú bežne využívané aj na Slovensku – ako súčasť súboru ukazovateľov mnohonásobnej deprivácie využívanej pri priestorovom meraní chudoby (napr. Michálek 2004, Veselovská 2013, Michálek a Podolák, eds. 2016). Analýza mestskej chudoby zohľadňuje podmienky bývania, prostredníctvom vybavenosti domácností základnou infraštruktúrou, ktorá je považovaná za nevyhnutnú podmienku štandardného a dôstojného bývania. Všímať si budeme výskyt obydlí s veľkou hustotou, kde na jednu osobu pripadá menej

³ Často uvádzanou námietkou je, že identifikácia chudoby na základe príjmu je síce postačujúca, avšak neumožňuje zistiť „všetko, čo potrebujeme vedieť o tom, čo to znamená byť chudobným“ (Nolan a Whelan 2011, p. 16). Aktuálny príjem nezachytáva všetky zdroje, ktoré má domácnosť k dispozícii (napr. úspory), alebo ktoré by mohla mať k dispozícii (napr. schopnosť požičať si). Nehovorí nič o tom, ako domácnosť mňa príjem, aké sú jej spotrebné vzorce a prípadne záväzky, ktoré ich ovplyvňujú (dlhy). Navyše, aktuálne meraný nízky príjem môže byť dočasnou, atypickou situáciou, ktorá sa zásadne neprejavuje v životnej úrovni.

⁴ Ide už o vyššie spomínanú „mieru rizika chudoby“, pričom hranica chudoby je stanovená ako 60 % mediánu národného ekvivalentného disponibilného príjmu.

ako 0,5 izby⁵, ďalej absenciu vane alebo sprchy a splachovacieho WC v byte. Uvedené ukazovatele pochádzajú z ostatného Sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2011 (ŠÚ SR 2011).

Ďalším dôležitým indikátorom týkajúcim sa oblasti bývania je počet ľudí bez domova. Indikuje výskyt extrémnej mnohonásobnej deprivácie, respektíve kumulácie jej extrémnych foriem. Vysoký počet osôb bez domova v určitej lokalite poukazuje na problémy v sektore sociálneho bývania a – celkovo – politik bývania na lokálnej úrovni (napr. O'Sullivan et al., eds. 2010 a Statistical Release 2015). Tento údaj, získaný zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, má však niekoľko metodologických obmedzení (pozri Ondrušová et al. 2015). Štatistický úrad SR sa pri zbere údajov zamerával len na niektoré kategórie ľudí bez domova⁶. Údaje zachytávajú najmä tzv. sekundárne bezdomovectvo, teda osoby žijúce v rôznych typoch kolektívnych zariadení dočasného ubytovania a osoby žijúce v obydliach, ktoré nie sú klasifikované ako domy/byty určené na bývanie.

Ukazovateľ prítomnosť marginalizovaných rómskych osídlení (komunit) zachytáva skutočnú priestorovú dimenziu chudoby a sociálneho vylúčenia. Odkazuje na jasne vymedzený priestor, v rámci ktorého marginalizované rómske komunity vykazujú dlhodobý výrazne vyššiu koncentráciu chudoby a deprivácie, pričom ich formy tu nadobúdajú často oveľa vyhrotenejšie podoby než medzi príslušníkmi majoritnej populácie (Džambazović a Jurásková 2002, Filadelfiová et al. 2006, Mládek a Pukačová 2010, Filadelfiová a Gerbery 2012, Šuvada 2015 a Rusnáková a Rochovská 2016). Prítomnosť marginalizovaných osídlení mení profil sociálnych problémov v meste a prináša nové výzvy pre (lokálnu) verejnú politiku. Ich výskyt je na Slovensku zmapovaný vďaka Atlasom rómskych komunit (Radičová et al. 2004 a Mušínska et al. 2014), ktorý sa pripravuje pod gesciou Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity. Vo všeobecnosti sa rozlišujú tri typy marginalizovaných rómskych osídlení, a to podľa stupňa integrácie, resp. segregácie: integrované (rozptýlené alebo koncentrované), koncentrované na okraji obce a koncentrované mimo obce. Koncentrované rómske osídlenia by sme mohli zjednodušene charakterizovať ako etnický homogénne časti obcí rôznej veľkosti, predstavujúce samostatné sídelné útvary, ktoré môžu, ale aj nemusia byť integrálnou súčasťou obce, ale sociálno-kultúrne tvoria samostatnú entitu. V prípade koncentrovaných rómskych osídlení v mestách ide o termín, ktorý nahrádza termín rómske geto či rómska enkláva, keďže v odbornej literatúre majú pojmy geto a enkláva ešte ďalšie konotácie (napr. Mangen 2004, Gottdiener a Hutchison 2006, Toušek 2007 a Wacquant 2008). Tieto rómske komunity vykazujú najvyšší stupeň oddelenia od majoritnej populácie v meste (vidieckej obci), ktoré často zahŕňa aj existenciu fyzických bariér (most, železničné priecestie, skládka, a pod.). V analýze mestskej chudoby si budeme všimáť, či sa v mestách (alebo v ich blízkosti) nachádzajú koncentrované marginalizované rómske komunity a aký je ich počet. Interpretácia je aj v tomto prípade priamočiara: vyššie hodnoty indikátora svedčia o vyššom výskyte chudoby a sociálneho vylúčenia.

⁵ Túto definíciu sme zvolili preto, lebo ide o najnižšiu sledovanú hodnotu ukazovateľa „hustota obydlia“, ktorá by mala zachytávať situáciu výraznej deprivácie v oblasti bývania. Potvrzuje to aj logika indikátora „miera preplnenia obydlia“, ktorý je súčasťou portfólia sociálnych indikátorov EÚ a ktorý opisuje preplnené obydlia na základe zistenia, či na osobu pripadá jedna izba alebo nie. Nami zvolený indikátor teda cieľi na striktnéjšie definovanú populáciu ľudí ohrozených zhoršenými podmienkami bývania.

⁶ Populácia ľudí bez domova nie je z hľadiska formy bezdomovectva homogénna.

Do analýzy sme zahrnuli aj sociálno-demografické indikátory, ktoré reflektujú vplyv demografických štruktúr a procesov na povahu sociálnych rizík v rôznych priestorových kontextoch (Michálek 2004 a Michálek a Veselovská 2016). Za takéto ukazovatele možno pokladať podiel jednorodičovských domácností a podiel detí narodených mladým matkám.

METÓDY

Naša analytická stratégia pozostáva z dvoch krokov. Najprv sa zameriame na deskriptívnu analýzu hodnôt spomenutých ukazovateľov a identifikáciu miest s najviac rizikovým profilom. Následne pomocou klastrovej analýzy zoskupíme mestá Slovenskej republiky do niekoľkých zhlukov z hľadiska výskytu chudoby a sociálneho vylúčenia. Klastrová analýza je štatistická analýza, ktorá má exploratívnu povahu. Umožňuje na základe väčšieho počtu vstupných ukazovateľov identifikovať skryté štruktúry, zoskupovanie podobných prípadov do spoločných skupín. V analýze využívame tzv. hierarchickú klastrovú analýzu založenú na aglomeratívnom zhlukovaní. V rámci nej sa opierame o tzv. Wardovu metódu, ktorá ako kritérium pre zhlukovanie využíva súčet druhých mocnín odchýlok každého prípadu od ťažiska zhluku/klastra, do ktorého je zaradený. Teda, spájajú sa tie zhluky, v ktorých je prírastok celkového vnútroskupinového súčtu druhých mocnín odchýlok od skupinového priemeru minimálny (Rezánková 2007). Vzhľadom na povahu dát sme za mieru podobnosti zvolili druhú mocninu euklidovskej vzdialenosti.

Pri analýze mestskej chudoby vyvstáva otázka, akým spôsobom narábať s dvoma najväčšími mestami Slovenska – s Bratislavou a Košicami. Vypočítanie priemerných hodnôt zvolených ukazovateľov za všetky mestské časti by podľa nás zakrylo rozdiely, ktoré sa v Bratislave či Košiciach môžu vyskytovať a ktoré môžu nadobúdať aj interpretačne zaujímavé intervaly. Na strane druhej, ak by sme zostúpili až na úroveň mestských častí, stratila by sa perspektíva celku, ktorá je v prípade veľkomiest dôležitá. Preto sme sa v prípade Bratislavy a Košíc rozhodli sledovať úroveň okresov.

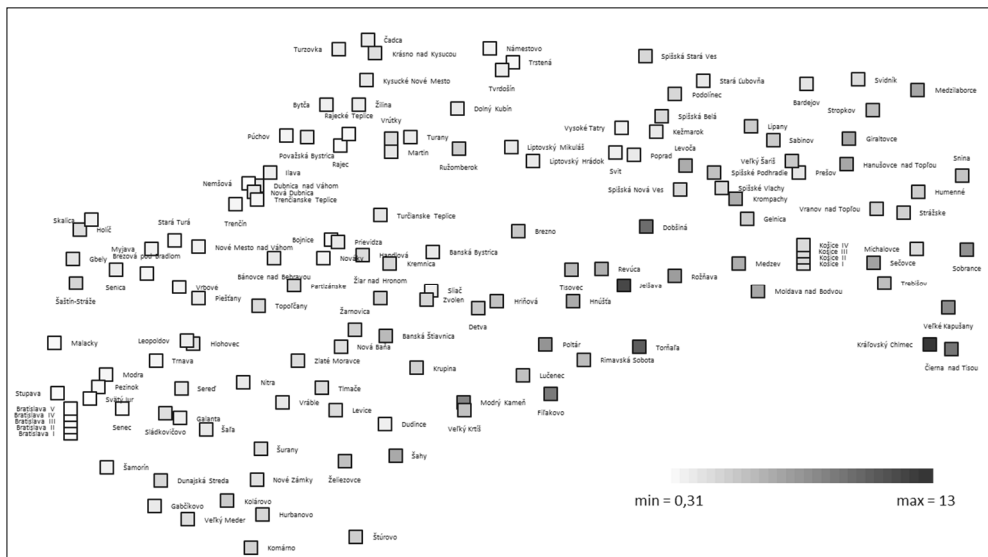
DESKRIPTÍVNA ANALÝZA VÝSKYTU MESTSKEJ CHUDOBY

V Slovenskej republike sa nachádza 140 obcí so štatútom mesta, ktoré predstavujú 4,8 % z celkového počtu 2 890 obcí⁷. Podiel mestského obyvateľstva podľa posledného SODB v roku 2011 tvoril 54,4 % zo všetkých obyvateľov SR. V porovnaní so SODB v roku 1991 tento podiel poklesol o 2,4 percentuálneho bodu.

Z hľadiska príjmovej chudoby meranej prostredníctvom poberania dávky v hmotnej núdzi, vykazujú Slovenské mestá výraznú variabilitu. Podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi z populácie vo veku 15 – 64 rokov sa v mestách pohyboval od 0,3 % do 13 % (obr. 1). V priemere poberatelia dávky v hmotnej núdzi predstavovali 3 % danej vekovej kategórie. Tri štvrtiny slovenských miest vykazovali podiel nižší než 3,6 %. Poberanie dávok bolo najfrekvencovanejšie v mestách Košického a Banskobystrického kraja. Najvyšší podiel vykazoval Kráľovský Chlmec, kde podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi predstavoval 13 %. Za ním nasledovali dve mestá z Banskobystrického kraja – Jelšava s 11,9 % a Tornaľa

⁷ Ide o celkový počet obcí bez mestských častí Bratislavy (17) a Košíc (22), vrátane Bratislavy a Košíc.

s 10,6 %. Približne každá desiatá osoba vo veku 15 – 64 rokov je poberateľom dávky v Dobšinej (9,5 %).

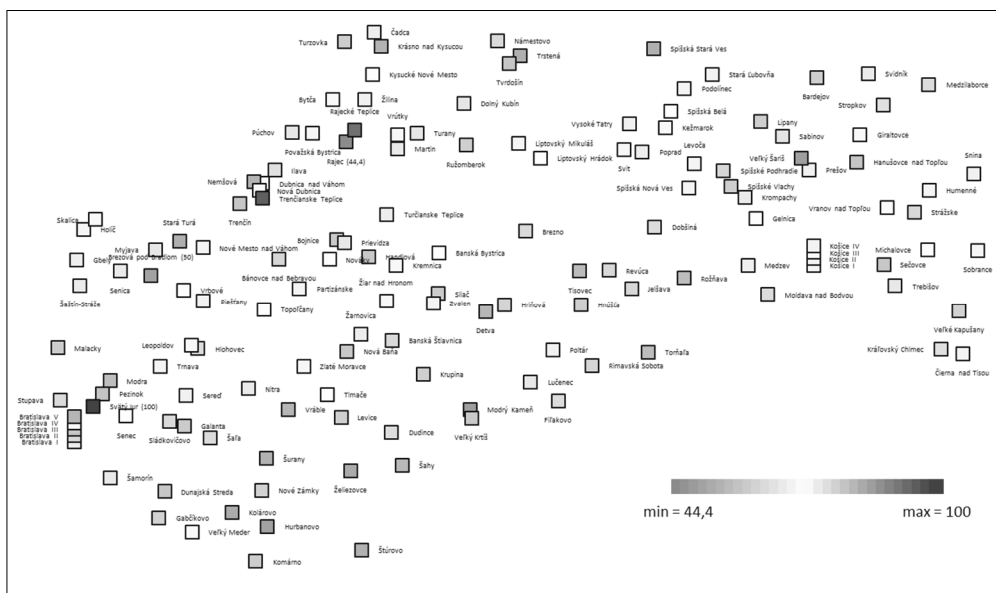

Obr. 1. Podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi na počet obyvateľov mesta vo veku 15 – 64 rokov (%)

Podiel dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi v mestách kolísal medzi 44 % a 100 % (obr. 2). Viac ako 90 % dlhodobých poberateľov z celkového počtu poberateľov dávok mali len tri mestá na Slovensku (Svätý Jur, Trenčianske Teplice a Rajecské Teplice)⁸. Podiel na úrovni troch štvrtín a viac mala však už približne polovica miest. Tomu zodpovedá aj skutočnosť, že priemerná hodnota za všetky mestá na Slovensku bola na úrovni 74,9 %. Medzi desiatimi mestami s najvýraznejším výskytom pretrvávajúcej chudoby (vo všetkých týchto mestách dosahoval podiel dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi viac ako 83 %) nájdeme len menšie mestá, respektíve mestá s veľmi malým a malým počtom obyvateľov. Dominujú im pritom mestá z Nitrianskeho kraja, ktoré sú si navyše priestorovo blízke a vytvárajú ľahko identifikovateľný geografický zhluk.

V slovenských mestách sa vyskytuje v priemere 4,6 % bytov, kde na jednu osobu pripadá menej než 0,5 obytnej miestnosti. Tento podiel je v rozpätí od 1,2 % po 14,3 %. Možno trochu prekvapujúco, ale najvyšší podiel preľudnených obydli ne-nájdeme na Slovensku vo veľkých mestách. V desiatke miest s najvyšším zastúpením takýchto obydli sa nachádzajú najmä malé mestá. Najvyšší podiel – nad 10 % – vykazujú Dobšiná, Jelšava a Hanušovce nad Topľou. Vysoký podiel, presahujúci 8,5 %, nájdeme aj vo zvyšných mestách, ktoré sa nachádzajú výhradne v Prešovskom a Košickom kraji.

⁸ Vysoký podiel dlhodobých poberateľov v uvedených troch mestách môže byť prekvapením, keďže rozhodne nejde o mestá v marginalizovaných regiónoch. V týchto mestách je ale absolútny počet všetkých poberateľov dávky v hmotnej núdzi veľmi nízky (tvoriaci zanedbateľný podiel z populácie týchto miest). Problém veľmi nízkych príjmov (a dlhodobej nezamestnanosti, ktorý je pravdepodobne jeho príčinou) tu teda nie je rozšírený, ak sa už ale vyskytuje, ide o problém dlhodobého charakteru.

Ob. 2. Podiel dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi na celkovej počte poberateľov (%)

Byty bez vane alebo sprchy predstavujú v priemere 1,4 % a byty bez splachovacieho WC tvoria 2 % bytov v slovenských mestách. Za týmito nízkymi hodnotami sa však skrýva výrazná variabilita. Najvyšší podiel bytov bez vane alebo sprchy nájdeme v meste Modrý Kameň, kde predstavujú až 14 %, čo je desaťnásobne vyššia hodnota než je priemer za všetky mestá na Slovensku. Zároveň, v Modrom Kameni nájdeme aj najvyšší podiel bytov bez splachovacieho WC (23 %). Výskyt obydľí bez vane alebo sprchy a bez splachovacieho WC spolu úvisí: potvrdzuje to podobnosť zoznamu desiatich miest s najvyšším podielom takýchto obydľí.

V mestách na Slovensku žije v priemere 0,6 % ľudí bez domova. Máme však aj mestá, kde podiel ľudí bez domova túto hodnotu niekoľkonásobne prekračuje. Ľudia bez domova žijú najčastejšie v menších mestách. Takmer 60 % miest na Slovensku sa však s problémom bezdomovectva nemusí potýkať vôbec.

Na základe deskriptívnej analýzy možno identifikovať mestá, v ktorých dochádza ku kumulácii sociálnych problémov. Na tento účel využijeme takzvané kvintily – štatistické charakteristiky rozdelenia hodnôt, ktoré rozdeľujú rad hodnôt (zoradených od najnižšej po najvyššiu) do piatich rovnako veľkých skupín. Zaujímá nás, ktoré mestá sa nachádzajú v piatom kvintile rozdelenia hodnôt viacerých ukazovateľov súčasne. Teda, ktoré mestá vykazujú najhoršie⁹ hodnoty. Pre popis kumulácie sociálnych problémov sme zo zoznamu indikátorov mestskej chudoby vybrali päť ukazovateľov (pozri tab. 2). Do analýzy sme nezaradili podiel počtu ľudí bez domova a počet separovaných osídlení marginalizovaných rómskych komunít, pretože vzhľadom na výrazné nerovnomerné rozdelenie ich hodnôt nemala

⁹ Vyššie hodnoty znamenajú z vecného hľadiska horšiu situáciu. Najvyššie hodnoty – hodnoty v piatom kvintile – indikujú najhoršiu situáciu vo zvolenej oblasti.

konštrukcia kvintilov zmysel. Rovnako sme do tabuľky nezaradili indikátory demografickej situácie, pretože chceme poukázať len na kombináciu výsledkov v danej oblasti, nie ich predpokladov.

Tab. 2. Mestá čeliace veľmi nepriaznivej situácii vo viacerých oblastiach chudoby a sociálneho vylúčenia súčasne

	Podiel poberateľov DvHN	Podiel dlhodobých poberateľov DvHN	Podiel preľudnených bytov	Podiel bytov bez WC	Podiel bytov bez vane/sprchy
Modrý Kameň	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Tisovec	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Sečovce	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Tornaľa	5. kvintil	5. kvintil	4. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Hnúšťa	5. kvintil	4. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Jelšava	5. kvintil	4. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Košice-okolie	5. kvintil	4. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Trebišov	5. kvintil	3. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Medzev	5. kvintil	3. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil
Krompachy	5. kvintil	1. kvintil	5. kvintil	5. kvintil	5. kvintil

Vysvetlivky: DvHN = dávka v hmotnej núdzi.

Poznámka: Do analýzy sme zahrnuli aj okres Košice-okolie, čo nám umožňuje kontextualizovať pozíciu mesta Košice.

Uvedený postup vedie k niekoľkým zaujímavým zisteniam. Po prvé, na Slovensku sú tri mestá patriace do najrizikovejšej kategórie z hľadiska všetkých piatich indikátorov: Modrý Kameň (Banskobystrický kraj), Tisovec (Banskobystrický kraj) a Sečovce (Košický kraj). Potom nasleduje sedem miest, ktoré patria do najrizikovejšej kategórie v štyroch oblastiach a len v jednej vykazujú o niečo priaznivejšiu situáciu. Tornaľa v Košickom kraji sa nachádza v skupine miest s najvyššími hodnotami z hľadiska podielu poberateľov dávky v hmotnej núdzi, podielu dlhodobých poberateľov, podielu bytov bez splachovacieho WC a bez vane alebo sprchy. Podielom preľudnených bytov sa zaraďuje do susediacej kategórie – štvrtého kvintilu. Mestá Hnúšťa a Jelšava (obe z Banskobystrického kraja) vykazujú najvyššie podiely poberateľov dávky v hmotnej núdzi a podielu deprivácie v oblasti bývania. Lepšie sú na tom v súvislosti so zastúpením dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi. Trebišov a Medzev sú ďalšie mestá v Košickom kraji, v ktorých dochádza ku kumulácii viacerých problémov. Podobne ako Hnúšťa či Jelšava patria k mestám s najhoršou situáciou v oblasti deprivácie a poberania dávok, pričom podiel dlhodobých poberateľov je u nich nižší a zaraďuje ich do tretieho (stredného) kvintilu. Platí to aj o Krompachoch (opäť z Košického kraja), ktoré však z hľadiska podielu dlhodobých poberateľov dávky v hmotnej núdzi patria do 20 % miest s najnižšou hodnotou.

Mestá, v ktorých sa kumulujú uvedené sociálne problémy, sa nachádzajú najmä na strednom a východnom Slovensku. Kombinuje sa v nich prítomnosť dlhodobého zotrávania v sociálnom systéme, vysoké miery deprivácie v oblasti bývania a prítomnosť marginalizovaných rómskych osídlení, pre ktoré je charakteristická koncentrácia obyvateľov v priestorovo segregovaných lokalitách.

KLASIFIKÁCIA MIEST SR Z HĽADISKA MESTKEJ CHUDOBY

Klasifikácia miest umožňuje získať ucelenejší a zároveň štruktúrovanejší pohľad na mestskú chudobu na Slovensku a rozdeľuje mestá do špecifických skupín na základe podobnosti problémov, ktorým čelia. Klasifikáciu je možné realizovať viacerými spôsobmi. Ako sme už uviedli, využívame hierarchickú klastrovú analýzu s aglomeratívnym zhlukovaním a v rámci nej Wardovu metódu, pričom za mieru podobnosti sme zvolili druhú mocninu euklidovskej vzdialenosti. Mestá sme klasifikovali na základe ukazovateľov v oblasti príjmovej chudoby, materiálnej deprivácie a demografickej štruktúry. Využili sme osem z deviatich indikátorov, uvedených v tab. 1. Do analýzy sme nezaradili podiel domácností bez WC, a to pre veľmi vysokú mieru korelácie s podielom domácností bez vane (Spearmanovo $\rho = 0,9$). V takomto prípade možno z dvojice silno korelovaných premenných jednu vylúčiť¹⁰. Klastrová analýza môže viesť k viacerým riešeniam. Pri jej realizácii sme na základe predbežných analýz predefinovali maximálny počet riešení na sedem. Vzhľadom na výsledok a empirické rozloženie miest do jednotlivých kategórií za vecne zmysluplnú interpretáciu považujeme riešenie, v ktorom sú mestá rozdelené do štyroch skupín/klastrov.

Na základe klastrovej analýzy teda zaraďujeme mestá Slovenskej republiky do štyroch skupín. V prvom klastri sa nachádza 44 miest, v druhom 11, tretí klaster obsahuje 67 miest, do štvrtého klastra bolo zaradených 26 miest. Pripomíname, že tieto klastre nevznikli na základe jednotlivých ukazovateľov, ale sú výsledkom štatistickej procedúry, ktorá zohľadňuje kombináciu všetkých vybraných indikátorov. Tieto klastre majú odlišné charakteristiky vzhľadom na chudobu a sociálno-demografickú situáciu: potvrdzujú to údaje v tab. 3, kde sú zvýraznené hodnoty nad priemerom za všetky mestá v SR¹¹. Najmenej rizikové podmienky vykazuje druhý klaster. Naopak, ako najviac problematické sa ukazujú mestá v prvom a štvrtom klastri.

V druhom, najmenej rizikovom klastri nájdeme najnižší podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi a, čo je dôležité, aj najnižší podiel dlhodobých poberateľov tejto dávky. Znamená to, že výskyt priamych finančných problémov a od nich sa odvíjajúcich ťažkostí je v porovnaní s ostatnými kategóriami miest oveľa nižší (podiel dlhodobých poberateľov je tu nižší o viac než pätnásť percentuálnych bodov). Priaznivejšiu situáciu potvrdzuje aj nižší výskyt deprivácie v oblasti bývania, s výnimkou zastúpenia preľudnených obydľí (v tomto ohľade mestá v druhom klastri vykazujú výrazne vyššie hodnoty). Priemerné hodnoty ďalších dvoch kľúčových ukazovateľov – priemerný počet marginalizovaných rómskych osídlení a podiel počtu bezdomovcov na počte obyvateľov – potvrdzujú špecifické postavenie druhého klastra ako najmenej rizikovej kategórie miest na Slovensku.

Na strane druhej, v štvrtom klastri možno nájsť najmenej priaznivé hodnoty takmer vo všetkých sledovaných oblastiach. Táto kategória miest je charakteristická najvyšším podielom poberateľov a druhým najvyšším podielom dlhodobých

¹⁰ Silnejšiu koreláciu možno nájsť aj medzi počtom marginalizovaných rómskych osídlení a podielom poberateľov dávky v hmotnej núdzi (Spearmanovo $\rho = 0,5$). Oba indikátory v analýze ponechávame, pretože predstavujú teoreticky silné determinanty závažnosti sociálnych problémov, ktorým mestá musia čeliť.

¹¹ Tabuľka obsahuje aj indikátory, ktoré nevstupovali do klastrovej analýzy, ale slúžia na lepšiu charakteristiku situácie vo vytvorených klastroch.

poberateľov dávky v hmotnej núdzi. Výskyt deprivovaných podmienok bývania a výskyt extrémne zraniteľných populácií (ľudí bez domova a marginalizovaných rómskych osídlení) je tu výrazne častejší než v ostatných troch klastroch.

Klaster číslo jedna a tri stoja niekde medzi krajnými bodmi vytýčenými druhým a štvrtým klastrom. Z hľadiska chudoby a sociálneho vylúčenia však prvý klaster predstavuje určite rizikovejšiu kategóriu. Podiel poberateľov dávky v hmotnej núdzi je síce na približne rovnakej úrovni ako v treťom klastri, avšak podiel dlhodobých poberateľov je signifikantne vyšší (o deväť percentuálnych bodov). Častejší je aj výskyt deprivácie i prítomnosť zraniteľných skupín.

Tab. 3. Ukazovatele sociálnej a demografickej situácie pre identifikované klaster miest

Ukazovateľ	Prvý klaster 44 miest	Druhý klaster 11 miest	Tretí klaster 67 miest	Štvrtý klaster 26 miest
Podiel poberateľov DvHN z počtu obyvateľov vo veku 15 – 64 rokov (%)	2,3	1,5	2,2	6,4
Podiel dlhodobých poberateľov z celkového počtu poberateľov DvHN (%)	81,4	56,6	72,4	78,1
Podiel poberateľov aktivačného príspevku (%)	19,4	13,2	19,1	46,7
Podiel počtu bytov s menej než 0,5 obytnej miestnosti na obyvateľa z počtu všetkých bytov (%)	3,6	5,1	4,1	7,5
Podiel počtu bytov bez splachovacieho WC z počtu všetkých bytov (%)	2,2	1,3	1,3	3,9
Podiel počtu bytov bez vane alebo sprchy z počtu všetkých bytov (%)	1,5	0,9	1,0	3,9
Podiel počtu ľudí bez domova z počtu obyvateľov (%)	0,7	0,1	0,5	1,1
Priemerný počet marginalizovaných rómskych osídlení nachádzajúcich sa na okraji alebo mimo mesta	0,6	0,2	0,5	1,4
Podiel jednorodičovských domácností z celkového počtu domácností (%)	11,6	10,8	11,8	10,1
Podiel detí narodených mimo manželstva (%)	39,5	31,9	40,6	57,4
Podiel detí narodených mladým matkám (%)	2,9	3,4	3,6	16,0
Podiel domácností so 6 a viac členmi z celkového počtu domácností (%)	4,7	7,9	4,5	7,2
Podiel osôb v poproduktívnom veku z celkového počtu obyvateľov (%)	12,7	10,5	12,2	10,6

Vysvetlivky: zvýraznené sú hodnoty, ktoré sú nad celkovým priemerom za všetky mestá SR.

Pri porovnávaní výsledkov identifikovaných kategórií miest netreba zabúdať na demografické súvislosti, lebo aj v tomto ohľade možno pozorovať signifikantné diferencie. Aby sme získali komplexnejší pohľad, situáciu v klastroch popisujeme nielen pomocou hodnôt indikátorov využitých v klastrovej analýze, ale aj ďalšími indikátormi, ktoré majú vo vzťahu k téme explanačný potenciál. Napr. v štvrtom klastri sa uvádza, že v priemere až 16 % detí narodilo mladým matkám. Pre porovnanie, v ostatných klastroch je to menej než štyri percentá. Podiel detí narodených mimo manželstva je tu taktiež vysoko nad hodnotami vo zvyšných kategóriách. Na druhej strane, zastúpenie jednorodičovských rodín je oproti očakávaniam nižšie, podobne ako podiel osôb v poproduktívnom veku. Kombinácia demografických podmienok v štvrtom klastri však vytvára rizikové prostredie, v ktorom sa zvyšuje potencialita ohrozenia chudobou a sociálnym vylúčením. Demograficky najmenej rizikový profil majú mestá v druhom klastri. Nájdeme tu nižší podiel detí narodených mladým matkám, nižší podiel detí narodených mimo manželstva, jednorodičovských domácností, ako aj osôb v poproduktívnom veku.

Tabuľka 4 ponúka pohľad na začlenenie miest do jednotlivých klastrov, a to aj s ich regionálnou príslušnosťou. Na prvý pohľad je zrejmé, že štvrtý klastor, ktorý vykazuje najrizikovejšie prostredie, je sytý najmä mestami z Banskobystrického a Košického kraja. Tri kraje v ňom nemajú zastúpenie vôbec: Bratislavský, Trenčiansky a Žilinský. Druhý, najmenej rizikový klastor tvoria mestá najmä zo Žilinského, Prešovského a Bratislavského kraja. Všímať si len zastúpenie miest z rôznych krajov v rámci jednotlivých klastrov môže byť trochu máťúce, keďže sa tu môže prejavovať rôzna „sila“ krajov v zmysle odlišného počtu miest. Preto je užitočné pozrieť sa i na to, aké je rozloženie miest do klastrov v rámci jednotlivých krajov (riadky a tabuľky). Dôležitá je informácia, ktoré regióny majú najvyšší podiel miest v štvrtom klastri a druhom klastri, ktoré predstavujú krajné body pomysleného kontinua.

Najvyšší podiel miest v „najrizikovejšom“, štvrtom klastri má Košický a Banskobystrický kraj. Spomedzi miest v Košickom kraji patrí do štvrtého klastra 43 % miest, spomedzi miest v Banskobystrickom kraji je to 38 % miest. Na porovnanie, v Prešovskom kraji bolo do štvrtého klastra zaradených 21 % miest, v Nitrianskom 14 % miest a v Trnavskom kraji 6 % miest. Ak sledujeme aj veľkostné kategórie miest (podľa počtu obyvateľov), tak môžeme konštatovať, že s najväčšou kumuláciou znevýhodnení z hľadiska chudoby sa stretávame v prípade malých (5 000 – 9 999 obyvateľov), menších (10 000 – 19 999 obyvateľov) a stredne veľkých miest (20 000 – 49 999 obyvateľov). Najvyšší podiel v druhom klastri majú mestá zo Žilinského (21 %) a Bratislavského kraja (18 %). Za nimi nasleduje Prešovský kraj s 13 % miest v druhom klastri, Trenčiansky s 5 % a Banskobystrický kraj so 4 % miest.

Tab. 4. Zaradenie miest do klastrov a ich regionálna príslušnosť

Prvý klaster	Druhý klaster	Tretí klaster	Štvrtý klaster
<u>Bratislavský kraj</u> (6) Bratislava 2 Bratislava 3 Bratislava 5 Pezinok Stupava Svätý Jur	<u>Bratislavský kraj</u> (2) Malacky Modra	<u>Bratislavský kraj</u> (3) Bratislava 1 Bratislava 4 Senec	<u>Bratislavský kraj</u> (0)
<u>Trnavský kraj</u> (4) Dunajská Streda Gabčíkovo Galanta Hlohovec	<u>Trnavský kraj</u> (0)	<u>Trnavský kraj</u> (12) Gbely Holíč Leopoldov Piešťany Senica Sereď Skalica Šamorín Šaštín – Stráže Trnava Veľký Meder Vrbové	<u>Trnavský kraj</u> (1) Sládkovičovo
<u>Nitriansky kraj</u> (9) Komárno Levice Nové Zámky Šahy Šaľa Štúrovo Šurany Želiezovce Vráble	<u>Nitriansky kraj</u> (0)	<u>Nitriansky kraj</u> (4) Nitra Tlmače Topoľčany Zlaté Moravce	<u>Nitriansky kraj</u> (2) Hurbanovo Kolárovo
<u>Trenčiansky kraj</u> (8) Bánovce nad Bebravou Bojnice Handlová Ilava Nemšová Trenčín Trenčianske Teplice Stará Turá	<u>Trenčiansky kraj</u> (1) Brezová pod Bradlom	<u>Trenčiansky kraj</u> (9) Dubnica nad Váhom Myjava Nová Dubnica Nováky Nové Mesto nad Váhom Partizánske Považská Bystrica Prievidza Púchov	<u>Trenčiansky kraj</u> (0)
<u>Žilinský kraj</u> (4) Krásno nad Kysucou Rajecké Teplice Ružomberok Turzovka	<u>Žilinský kraj</u> (4) Námestovo Trstená Tvrdošín Rajec	<u>Žilinský kraj</u> (11) Bytča Čadca Dolný Kubín Kysucké Nové Mesto Liptovský Hrádok Liptovský Mikuláš Martin Turany Turčianske Teplice Vrútky Žilina	<u>Žilinský kraj</u> (0)

pokračovanie tab. 4

<u>Banskobystr. kraj</u> (7) Banská Štiavnica Detva Dudince Hriňová Krupina Nová Baňa Veľký Krtíš	<u>Banskobystr. kraj</u> (1) Sliac	<u>Banskobystr. kraj</u> (7) Banská Bystrica Kremnica Lučenec Poltár Zvolen Žarnovica Žiar nad Hronom	<u>Banskobystr. kraj</u> (9) Brezno Filákov Hnúšťa Jelšava Modrý Kameň Revúca Rimavská Sobota Tisovec
<u>Prešovský kraj</u> (2) Lipany Veľký Šariš	<u>Prešovský kraj</u> (3) Bardejov Spišské Podhradie Spišská Stará Ves	<u>Prešovský kraj</u> (13) Giraltovce Humenné Kežmarok Podolínec Poprad Prešov Snina Spišská Belá Stará Ľubovňa Svidník Svit Vranov nad Topľou Vysoké Tatry	<u>Prešovský kraj</u> (5) Hanušovec nad Topľou Levoča Medzilaborce Sabinov Stropkov
<u>Košický kraj</u> (4) Košice – okolie Rožňava Spišské Vlachy Strážske	<u>Košický kraj</u> (0)	<u>Košický kraj</u> (8) Gelnica Košice 1 až 4 Medzev Michalovce Spišská Nová Ves	<u>Košický kraj</u> (9) Čierna nad Tisou Dobšiná Kráľovský Chlmec Krompachy Moldava nad Bodvou Sečovce Sobrance Trebíšov Veľké Kapušany

Poznámka: Do analýzy sme zahrnuli aj okres Košice-okolie, čo nám umožňuje kontextualizovať pozíciu mesta Košice.

DISKUSIA A ZÁVER

Predložená analýza mestskej chudoby sa opiera o teoretické argumenty zdôvodňujúce význam ukazovateľov chudoby a sociálneho vylúčenia, ktoré sú dostupné na úrovni miest. Cieľom bolo získať poznatky týkajúce sa všetkých miest na Slovensku. Z tohto dôvodu bola pozornosť zameraná na ukazovatele, ktoré sa vyznačujú vysokým stupňom štandardizácie a ktoré neboli vytvorené špeciálne pre účely tejto analýzy, ale existujú ako súčasť pravidelného zberu údajov o sociálno-ekonomickej a demografickej situácii. Pre všetky použité indikátory platí, že spĺňajú požiadavky kladené na sociálne indikátory (pozri napr. Atkinson et al. 2002 a Gerbera a Džambazovič 2011). Majú jasnú interpretáciu – ich hodnoty umožňujú konštatovanie zlepšenia alebo zhoršenia situácie, sú transparentné (spôsob ich kon-

štruktúre a vstupné údaje sú známe), úplné, hodnoverné, revidovateľné a naviazané na verejnú politiku (umožňujú konštatovať úspech alebo neúspech verejno-politických intervencií). K ich silným stránkam patrí aj to, že popri zachytení situácie vo všetkých mestách na Slovensku postihujú viaceré aspekty chudoby reflektujúce tak jej multidimenzionálny charakter.

K limitom zvolených indikátorov možno zaradiť obmedzený tematický záber determinovaný povahou dát, ktoré sa na Slovensku zbierajú na úrovni miest. Napriek tomu, že súbor indikátorov pokrýva štyri aspekty chudoby a sociálneho vylúčenia, stále ponúka limitovaný obraz. Chýbajú tu ukazovatele, ktoré by pomohli zachytiť depriváciu v spotrebe, výskyt dlžôb a nesplatených finančných záväzkov a pod. Nepochybne by spresnili odhady a závery. Nevýhodou je aj skutočnosť, že časový interval aktualizácie hodnôt niektorých indikátorov je dlhý. Indikátory pochádzajúce zo SODB sú dostupné každých desať rokov. Získanie nových hodnôt indikátorov pochádzajúcich z výskumov životnej úrovne marginalizovaných rómskych komunít si doteraz vyžadovalo päťročný interval. Navyše, pravidelná realizácia tohto zisťovania v budúcnosti nie je istá.

Silné a slabé stránky možno identifikovať aj v prípade zvoleného metodologického postupu. Klastrová analýza sa ukazuje ako vhodný nástroj systematizácie poznatkov o mestskej chudobe. Klasifikácia miest do štyroch klastrov, dištingtívnych z hľadiska sledovaných aspektov mestskej chudoby, umožňuje všímať si podobnosti a diferencie, ako aj ich prípadné determinanty. Na druhej strane, sledované ukazovatele nebolo možné využiť na identifikáciu deprivovaných území (štvtí, častí miest), v ktorých sa kumulujú sociálno-ekonomické problémy a prehlbuje sa sociálna izolácia ich obyvateľov. Výnimkou sú marginalizované rómske komunity. Povaha dát neumožňuje zachytiť vplyvy/účinky politických opatrení na úrovni miest v oblasti chudoby, deprivácie a sociálneho vylúčenia. To zároveň predstavuje jednu z veľkých výziev pre budúce snahy o redukciu mestskej chudoby.

Situovanie analýzy chudoby do mestského prostredia neznamená len zostúpenie v hierarchii administratívneho usporiadania na najnižšiu úroveň obcí, ale aj vypořádanie s kvalitatívne novými skutočnosťami, utváranými špecifikami relatívne pevne vymedzeného priestoru mesta, jeho priestorovým usporiadaním a jeho vnútornou dynamikou. To všetko kladie na skúmanie mestskej chudoby vysoké požiadavky a predstavuje výzvu pre ďalšie analýzy mestskej chudoby na Slovensku.

Táto štúdia je súčasťou riešenia grantovej úlohy APVV Sociálna stratifikácia a sociálna mobilita v slovenskej spoločnosti (APVV-14-0639).

LITERATÚRA

- ATKINSON, T., CANTILLON, B., MARLIER, E., NOLAN, B. (2002). *Social indicators. The EU and social inclusion*. Oxford (Oxford University Press).
- DŽAMBAZOVIČ, R. (2007). Priestorové aspekty chudoby a sociálneho vylúčenia. *Sociológia*, 39, 432-458.
- DŽAMBAZOVIČ, R., JURÁSKOVÁ, M. (2002). Sociálna exklúzia (vylúčenie) Rómov na Slovensku. In Vašečka, M., ed. *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava (IVO), pp. 527-564.
- FALŤAN, E., GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J. (1995). *Sociálna marginalita území Slovenska*. Bratislava (Nadácia S.P.A.C.E.).
- FILADELFOVÁ, J., GERBERY, D. (2012). *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. Bratislava (UNDP).

- FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D., ŠKOBLA, D. (2006). *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*. Bratislava (UNDP).
- FINNEY, N., SIMPSON, L. (2009). „*Sleepwalking to segregation*“? *Challenging myths about race and migration*. Bristol (The Policy Press).
- FLINT, J., ROBINSON, D., eds. (2008). *Community cohesion in crisis? New dimensions of diversity and difference*. Bristol (The Policy Press).
- GAJDOŠ, P., MORÁVANSKÁ, K. (2016). *Sídelný vývoj na Slovensku (1990 – 2013) – sociálno-priestorové kontexty a dopady*. Bratislava (SÚ SAV).
- GERBERY, D. (2012). *Vybrané aspekty materiálnej deprivácie*. Bratislava (Inštitút pre výskum práce a rodiny).
- GERBERY, D., DŽAMBAZOVIČ, R. (2011). *Inovatívne orientácie v sociálnej politike. Perspektíva sociálnej inklúzie*. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave).
- GOTTDIENER, M., HUTCHISON, R. (2006). *The new urban sociology*. Boulder (Westview Press).
- HALÁS, M. (2008). Priestorová polarizácia spoločnosti s detailným pohľadom na periférne regióny Slovenska. *Sociologický časopis*, 44, 349-369.
- MANGEN, S. (2004). *Social exclusion and inner city Europe: regulating urban regeneration*. Hampshire (Palgrave Macmillan).
- MICHÁLEK, A. (2004). Meranie chudoby územných celkov (regiónov na príklade okresov SR). *Sociológia*, 36, 1, 7-30.
- MICHÁLEK, A. (2005). Koncentrácia a atribúty chudoby na lokálnej úrovni na Slovensku. *Geografický časopis*, 57, 3-22.
- MICHÁLEK, A. (2006). Regióny a lokálne centrá chudoby na Slovensku. *Slovenský národopis*, 54, 182-196.
- MICHÁLEK, A. (2014). Disparity v alokácii a čerpaní zdrojov s dôrazom na marginálne regióny Slovenska. *Geografický časopis*, 66, 269-286.
- MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P., eds. (2014). *Regionálne a priestorové disparity na Slovensku, ich vývoj v ostatnom desaťročí, súčasný stav a konzekvencie*. Geographia Slovaca, 28. Bratislava (Geografický ústav SAV).
- MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P., eds. (2016). *Regióny chudoby na Slovensku*. Bratislava (Geografický ústav SAV).
- MICHÁLEK, A., VESELOVSKÁ, Z. (2016). Analýza chudoby v okrese Kežmarok. In Michálek, A., Podolák, P., eds. *Regióny chudoby na Slovensku*. Bratislava (Geografický ústav SAV), pp. 153-170.
- MLÁDEK, J., PUKAČOVÁ, J. (2010). Social exclusion of the Roma population in Slovakia (selected characteristics of habitation). *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 2, 41-52.
- MUSTERD, S., MURIE, A., KESTELOOT, CH., eds. (2006). *Neighbourhoods of poverty. urban social exclusion and integration in Europe*. Hampshire (Palgrave Macmillan).
- MUŠINKA, A., ed. (2006). *Stará tehelná (súčasný stav a možnosti riešenia)*. Prešov (Centrum antropologických štúdií).
- MUŠINKA, A., ŠKOBLA, D., HURRLE, J., MATLOVIČOVÁ, K., KLING, J. (2014). *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava (UNDP).
- NOLAN, B., WHELAN, CH. T. (2011). *Poverty and deprivation in Europe*. Oxford (Oxford University Press).
- ONDOŠ, S., KOREC, P. (2006). Súčasné dimenzie sociálno-demografickej priestorovej štruktúry Bratislavy. *Sociológia*, 38, 49-82.
- ONDRUŠOVÁ, D., GERBERY, D., FICO, M., FILADELFIOVÁ, J., GRANDTNEROVÁ, L., LORENZ, I. (2015). *Ľudia bez domova: príprava a realizácia empirického výskumu, analýza nástrojov prevencie a riešenia bezdomovectva*. Bratislava (IVPR).
- O'SULLIVAN, E., BUSCH-GEERTSEMA, W., QUILGARS, D., PLEACE, N., eds. (2010). *Homelessness research in Europe*. Brussels (FEANTSA).
- PAUHOFOVÁ, I., HUDEC, O., ŽELINSKÝ, T., eds. (2010). *Sociálny kapitál, ľudský kapitál a chudoba v regiónoch Slovenska*. Košice (TU).

- RADIČOVÁ, I., JURÁSKOVÁ, M., KRIGLEROVÁ, E., RYBOVÁ, J. (2004). *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2004*. Bratislava (Nadácia S.P.A.C.E., IVO).
- ROCHOVSKÁ, A., MILÁČKOVÁ, M., NÁMEŠNÝ, L. (2013). Bratislava – mesto narastajúcich sociálnych nerovností. Buček, J., Korec, P., eds. *Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy*. Bratislava (PF UK), pp. 89-118.
- RUSNÁKOVÁ, J., ROCHOVSKÁ, A. (2016). Sociálne vylúčenie, segregácia a životné stratégie obyvateľov rómskych komunit z pohľadu teórie zdrojov. *Geografický časopis*, 68, 245-260.
- ŘEZÁNKOVÁ, H. (2007). *Analýza dat z dotazníkových šetření*. Praha (Professional Publishing).
- SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A. (2006). Neo-liberalism and post-socialist urban transformations: Poverty, Inequality and the city. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 48, 43-54.
- STATISTICAL RELEASE (2015). *The English Indices of Deprivation 2015*. London (Department for Communities and Local Government).
- TOUŠEK, L. (2007). *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Přehledové studie 07/11, CAAT.
- ŠÚ SR (2011). *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov*, [Online]. Dostupné na: <https://census2011.statistics.sk/> [cit: 15-05/2017].
- ŠUVADA, M., 2015: *Rómovia v slovenských mestách*. Bratislava (Politologický odbor Matice slovenskej).
- VESELOVSKÁ, Z. (2013). Prístupy k priestorovému meraniu chudoby. *Geographia Cassoviensis*, 7, 75-82.
- VESELOVSKÝ, J. (2012). *Chudoba na príklade Nitrianskeho kraja*. Nitra (UKF v Nitre).
- WACQUANT, L. (2008). *Urban outcasts: a comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge (Polity Press).
- ŽELINSKÝ, T. (2010). Analýza chudoby na Slovensku založená na koncepte relatívnej deprivácie. *Politická ekonomie*, 58, 542-565.

Daniel Gerbery, Roman Džambazovič

URBAN POVERTY IN SLOVAKIA

Urban poverty in Slovakia has been examined mainly in relation to spatial segregation, description of its mechanisms and a review of the spatial indicators of poverty. Previous analyses focused on selected towns and urban areas, excluding a comparative analysis of all towns and cities in Slovakia. This bias stems from several reasons. One of the most important causes is represented by the fact that the analysis of poverty in urban areas can not rely on standard approaches and measures, used at a national level or for the purposes of cross-country comparisons. NUTS III level is the lowest level which data from statistical sample surveys can refer to. Therefore, spatial aspects of poverty in Slovakia have been primarily analysed at a regional level.

The presented study examines urban poverty from another perspective, which is determined by availability of theoretically well-grounded empirical data which covers all towns and cities in Slovakia. It relies on indicators of income, housing deprivation, the presence of socially excluded communities and the risk demographic structure of the urban population. It extends existing analytical approaches and offers new insights in the issues of urban poverty.

Based on hierarchical cluster analysis, towns and cities in Slovakia are classified into four categories differing by risk of poverty, deprivation and social exclusion. The cluster with the highest risk (the fourth cluster) contains mainly towns from the region of Banská

Bystrica and Košice: there are 43% of towns from the region of Košice in this cluster, 38% of towns from the region of Banská Bystrica, 21% from the region of Prešov, 14% from the region of Nitra and 6% of towns from the region of Trnava. It doesn't include any towns from three regions – Bratislava, Trenčín and Žilina. Towns in the cluster with the most risk poverty profile belong to small or medium sized towns of Slovakia.